

Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОСВІТНИЦЬКА ПОЕЗІЯ ЛЬВА ВЕНГЛІНСЬКОГО – ЗАБУТОГО ПОЕТА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

У статті проаналізовано основні стильові, тематико-композиційні і художні особливості збірки віршів «Пісні від праці та з бою» (1885) забутого поета польсько-українського пограниччя Льва Венгліньського. Поезії об'єднує спільна ідея – просвітити польський народ і спонукати його до боротьби за визволення та об'єднання батьківщини.

Ключові слова: Лев Венгліньський, позитивізм, пісні про працю.

The article examines the principal stylistic, thematic-compositional and artistic peculiarities of collected poems «Piesni od znoju i z boju» (1885) by Lew Weglinski, the forgotten poet of Polish-Ukrainian border land. These poems are united with a common idea – to enlighten Polish people and stimulate to fight for a liberation and an unification of their country.

Key words: Lew Wenglinski, positivism, songs about a labour.

W artykule przeanalizowano podstawowe cechy stylistyczne, tematyczno-kompozycyjne i artystyczne zbioru wierszy «Pieśni od znoju i z boju» (1885) zapomnianego poety pogranicza polsko-ukraińskiego Lwa Węglińskiego. Poezje te łączy wspólna idea – oświecenia narodu polskiego i wezwania go do walki o wolność i odrodzenie ojczyzny.

Słowa kluczowe: Lew Węgliński, pozytywizm, pieśni o pracy.

Лев Венгліньський (бл.1827-1905) – поет польсько-українського пограниччя, який залишив після себе творчий доробок українською (наддністрянським діалектом) та польською мовами. Його українські твори виходили двічі: три збірки («Лучи», «Оман»¹⁴ та «Русалка») були видані в Перемишлі 1858 року, а в 1885 році у Кракові побачили світ збірки «Звуки від наших сіл і нив» (два томи) та «Гіркий сміх. Казки й образки з життя в Галичині». Того ж року в тому самому видавництві поет опублікував на власний кошт, як про це вказував, і твори, об'єднані в сім польських поетичних книжок: «Pieśni od znoju i z boju», «Echo z-za Tatr i Karpat», «Snopek z niw sławiańskich i obcych», «Echo z ziemi łez i krwi i par-allela historyczna», «Migotki», «Plewa i ziarno», «Dźwięki z polskich siół i pól». Польські поезії автор видавав під псевдонімом Годземба, натякаючи цим на свою належність до давнього шляхетського роду. Усі названі збірки нині зберігаються в бібліотеці Ягеллонського університету Кракова, повторних

¹⁴ Лучи – проміння (діал.), оман – відлуння (діал.).

видань вони ні в Польщі, ні в Україні не мали.

На жаль, не існує поважних літературознавчих досліджень, які б розкривали біографію автора. Є коротка згадка про поета в статті Івана Франка «Азбучна війна в Галичині 1859 р.»: «Про Венглінського маємо небагато біографічних відомостей.... У році 1896 мав я нагоду особисто познайомитися з тим письменником, який відвідав мене в моїм помешканні і вручив мені примірники обох сих остатніх його збірок [йдеться про україномовні збірки – Р. Р.]. Від нього я довідався, що він віддавна живе при дворі властителя Єзуполя графа Войтіха Дзедушицького, не маючи там ніякого особливого заняття і маючи досить вільного часу для літературної праці. На той ласкавий хліб прийняв його ще, мабуть, у 50-х рр. минулого віку отець гр. Войтіха, а син лишив його на тім становищі до своєї смерті» [3; 630-631].

Варто присвятити децицію уваги людині, яка наділила «ласкавим хлібом» поета Льва Венглінського. Граф Войцех Дзедушицький (нар. 1848 р. в Єзуполі біля Станіслава – помер 1909 у Відні) був відомим на той час польським політиком, депутатом австрійського парламенту, міністром у справах Галичини, філософом, есеїстом, мистецтвознавцем і письменником. З 1887 р. – член Академії наук (Akademii Umiejętności), з 1896 – професор історії філософії та естетики Львівського університету. Як філософ, перебував під впливом Канта, згодом Декарта. Необхідною умовою самопізнання людини вважав тісний зв'язок між людським духом і Богом.

Оскільки образ доброго пана є одним із провідних в україномовній творчості автора, вбачаємо вплив Дзедушицьких не лише на його життя. Уперше помічаємо такий образ у збірці «Русалка» (1858), назва якої є парафразою персонажа, змальованого в баладі «Сирота». Героїня балади, натерпівшись страшних поневірянь, вирішує втопитися, але її рятують рибалки – витягають із води і приносять до панського двору. Добрий пан дає бідоласі притулок і нове щасливе життя. Припускаємо, що балада алегорично відтворює перипетії долі самого поета.

Яскравий приклад позитивно забарвленої постаті пана постає у другому томі «Звуків від наших сіл і нив» – віршованій енциклопедії сільськогосподарських робіт, виконуваних галицькими селянами. Книжку завершують сім так званих віночних пісень, присвячених важливому періодові життя селян – жнивам, адресовані вони панові. У своїх авторських піснях поет реконструює обрядодії, що існували, напевно, відтоді, відколи з'явилися на цій землі пани: на завершення збирання врожаю, громада, співаючи віншувальних пісень, складає панові вінець праці, тобто вінок пшениці, потім – жита, ячменю, вівса, гречки, проса, кукурудзи – саме в такій послідовності, за порядком виконання жнив. Зі змісту пісень постає

симпатичний образ пана, що частує громаду за добру працю, обидві сторони виявляють взаємну шану й любов, отже, усі залишаються задоволені: і ті, хто працював на панському лані, й володар полів.

Почасти біографію Льва Венглінського можемо реконструювати за його творами та свідченнями, висловленими в передмовах до книжок. Так, місце народження поета підказує поезія «В Журавні» зі збірки «Русалка», в якій ліричний герой по роках повертається в місцину, «дем дітинов був хрещений... Де отець жив, моя мати». Нині це містечко Журавно в Жидачівському районі Львівської області. (До речі, 1505 року в Журавно народився основоположник польської літератури Миколай Рей.) Важливо підкреслити, що над рідним містечком, зображеним у вірші, як і над усім поетичним світом Льва Венглінського, чатує Господь. Так, у виспіві згаданої балади «Сирота» явлено не лише добросердного дідича, а й Пана усього світу: «О! Не треба нарікати, Сли нещастє гнобит нас, Як Біг дає, так тра брати, Прецінь дасть і ліпше раз». Пізнання суті Бога і людини через трансцендентальне – мотиви, постійно присутні у творчості автора, що теж можна почасти трактувати як впливи філософських поглядів Дзедушицького. Згадаймо епіграф до збірки «*Pieśni od znoju i z boju*», запозичений із Богдана Залеського: «Duch nie zgaśnie przez skonanie, / a dla ziemi – u mogiły, / Kilka piórek pozostanie, Co ku niebu mnie wznosiły»¹⁵. Богові складають подяку всі представники професій, зображених у «Піснях від праці та з бою». А дзвонар закликає: «Bogu się pomodlić trzeba, / Co tak hojnie was w swe dary / Zaopatrzył, w szczęścia czary...».

У передмові до збірки «*Snopek z niw sławiańskich i obcych*» [«Ужинок із слов'янських і чужих нив»] поет пише, що народився і виховувався на прекрасному березі Дністра, а руське село від дитинства стало для нього ідеалом краси. Далі вказує, що довелося прожити кілька років у «чужій стороні» (як свідчить україномовна творчість, такою стороною, очевидно, була Волинь), а згодом доля його закинула до «підгорян», де він познайомився із місцевими звичаями, обрядами, віруваннями та фольклором. Поет зізнається, що з дитинства захоплювався піснями, наслідком чого у зрілі роки стала збірка «*Snopek z niw sławiańskich i obcych*», майже повністю присвячена перекладам народних пісень. Ця книжка містить поетичні тексти польською мовою, що написані на мотиви, переспівані або є перекладами українських народних пісень (42 тексти), моравських (69 пісень) та угорських (20). Збірка «Чужі ниви» представляє 60 текстів, перекладених з німецької авторської та народної поезії. Лев Венглінський навіть зараховує себе до кола європейських і польських дослідників і збирачів фольклору, таких як: Гердер, Копітар, Шафарик,

¹⁵ Дух не згасне, як загину, / А на землю, до могили, / Дві пір'їночки полинуть, / Що у вись мене носили. – Переклад наш – Р. Р.

Бродзінський, Голембйовський, Доленга-Ходаковський, Вацлав з Олеська, Паулі, Юцевич, Кольберг. Багато своїх етнографічних спостережень автор висловив у примітках до книжок.

Авторські фольклорні уподобання виявилися також у збірці «Русалка», пісні, думки, шумки, трени, коломийки, гайдуки, хороводи якої написані під впливом фольклору, а один із розділів становить цілу сцену церемонії галицького весілля. У I томі «Звуків...» у двох розділах представлено переклади та переспіви на діалект польських, сербських, моравських, чеських, білоруських, а також литовських народних пісень.

Шанувальник фольклору та народних звичаїв, Лев Венглінський в україномовній творчості ідентифікує себе як русин. Зі змісту віршів, написаних діалектом, він постає як палкий патріот своєї землі, що прагне просвітити рідний народ, піднести його культурний рівень, зберегти мову та звичаї. Натомість у польській творчості спостерігаємо інше самовизначення – поляк. У співах Годземби вимальовується образ польського патріота, що вболіває за рідну батьківщину, роздрту між трьома загарбниками, прагне її об'єднання і повернення незалежності. Чи це була двомовність укупі з «двоєдушням»? Адже поет не раз підкреслював, що в його країні функціонує дві мови, тобто польська і руська, пор.: «Немає, може, іншої рослини на світі, яка б стільки різних мала назв, як картопля їх має **в обох мовах нашої країни...** (виділення наше – Р.Р.)» [6; 396]. Чи зіграло роль те, чий «ласкавий хліб» поет споживав? У пісні «Dumanie dworaka» [«Думи дворака»] є вказівки для такого припущення:

Dla kawalka bowiem chleba
Musisz uledz cudzej dumie.
Myśleć, czuć ci przestać trzeba,
I skarlejesz na rozumie...

Бо заради шматка хліба
Покорись чужій гордині.
Чути й думати не треба –
Тож змаліє так твій розум.

Twardy rozkaz twoim bogiem.
Posłuszeństwo przykazaniem,
Pana wróg – twym ma być wrogiem,
Zdanie pańskie – twojem zdaniem
[6; 139]¹.

Лиш наказ суворий бог твій,
Твоя заповідь – слухняність,
Пана ворог – і твій ворог,
Пана думка тільки важить.

Наведені зізнання, вкладені у уста персонажа – панського слуги, можуть, звісно, просто відображати відсторонені спостереження, а не власний досвід. Адже немає сумніву, що автор відчував себе громадянином і патріотом Польщі – *gente Ruthenus natione Polonus*.

Про це переконливо свідчать його польські тексти (як віршовані, так і прозові) – передмови до книжок та примітки до віршів.

Цікавий факт біографії поета згадує відомий український перекладач і літературознавець Михайло Москаленко у розвідці «Нариси з історії українського перекладу»: «Лев Венглінський – автор революційних віршів-листівок польською мовою, що друкувались у Львові 1848 р.» [Цит. за: 1; 37]. То був час революційних подій у Європі, і, зокрема, в Австрії, де бушувала так звана «весна народів». Найімовірніше, до рук демонстрантів дійсно потрапляли листівки з віршами досліджуваного нами автора, хоча він тоді був ще гімназистом, коли Львів і Краків охопили патріотичні демонстрації, що зафіксовано в підручниках з історії Польщі [5; 188].

«Пісні від праці та з бою», як свідчить їхня назва, є поезією співаною. Зрідка у підзаголовку автор навіть вказує, як її співати: «*nuta: śród opok i jarów*», – але в більшості випадків про мелодію можна лише домислюватися. Часто ритм і графіка додатково вказують, що вірш написано, скажімо, для скандування під марш:

Mil dwanaście	do Wiednia,	Миль дванадцять	до Відня
To przechadzka	powszednia,	То прогулянка	звичайна,
A my w tyle	zostali	А ми задніх	пасемо,
Żwawo z chłopcy,	marsz dalej!	Жваво ж, хлопці,	доганяймо!
	(«Podczas marszu»)		(«Під час маршу»)

або для рецитації під калатання дзвону:

Hej ludzie!	Гей, люди!
O cudzie,	Про чудо
O wielkim, czy wiecie?	Велике чи відаєте?
Jezusa	Ісуса
Chrystusa	Христа
Wróciło nam życie ...	Вернуло нам життя...
(«Pieśni dzwoniarza»).	(«Пісня дзвонаря»)

Загалом поет уміло вправляється у версифікаційній техніці. Використовує різноманітну строфіку, особливо полюбляючи сонетну форму. Ось приклад такої строфи із учнівських пісень в оригіналі і в нашому перекладі:

Kto nie zwiedzał raz ślizgawki,	Хто не мчав на ковзанах,
I po drzewach się nie drapał,	По деревах хто не лазив,
Strzegł się szkody śród zabawki,	Рибу не ловив в ставках,

Z wędką w ręku ryb nie łapał,
I nie chwycił w sieć motyli,
Piłki, orła kto nie lubił,
Kto korzystał z czasu chwili,
Książek nigdy nie pogubił,
Nie przejadał swoich centów,
Choć na świętojański chleb,
Nie tłukł szklanek, lamp i szyb,
Siedział sza, jak w koszu grzyb,
Nie znał figlów i wykrętów –
Unikatem wśród studentów!

Мав до бешкетів відразу,
Хто не бігав із сачком,
М'яч кидати не любив,
Час не гаяв хлопчаком,
Книг ніколи не губив,
Марно хто не витрачався,
Хоч на святоянський хліб,
Не бив склянок, ламп і шиб,
Сидів тихо, мов той гриб,
Не дурів, не задирався –
Унікальним учнем звався.

Рими поет застосовує здебільшого точні (зокрема й численні «чоловічі», тобто з наголосом на останньому складі), які утворює за допомогою винесення односкладового слова у клаузулу. У такий спосіб римує між собою іменники: *I nam więc od grózb i kar / Lepszym bodźcem bywa dar*; іменник із прикметником: *Słoma z źdźbła / Rzecz nie zła*; заримовує односкладові дієслова в особовій формі: *Po co się w obłoki pniesz? / Gromy tam, czy ty to wiesz?*; або дієслова в наказовому способі: *Kawę pal, mleko cedź, / Każdy krok służi śledź, / Tutaj groź, a tam proś, / Tu się zbłoś, a tam zroś*; робить співзвучними іменні словоформи з дієслівними: *Mlewo płucz, w słońcu susz, / Dbaj o karm tyłu dusz. / Czujną bądź, jak ten stróż, / Wiernie i szczerze służ.*; *O! Dźwignąć kraj; Nam, Boże, daj!* – та ін. В одній зі студентських пісень ліричний суб'єкт по-менторськи напучує поета-початківця, що поезія – це не клепання рим. Однак поезія самого автора нерідко справляє враження саме такого вправного клепання рим. Попри це, треба визнати, що збірка «Пісні від праці та з бою» – це об'єднаний спільною ідеєю цілісний твір, який не позбавлений естетичної й пізнавальної вартості навіть нині.

Для збірки характерні моралізування, повчання: «*Lecz że dulcia i utilia Mieszać, splatać – dobra rada*»; «*Miłość tego, co jest swoim, Niech ci będzie sakramentem*» тощо. Деякі строфи придатні навіть на сентенції, наприклад: «*Jak we wszystkim różne stopnie, / Tak i w stanie są studenta, / Kto się trwale pnie – ten dopnie, Choć i mierne ma talenta*». Такі засоби підпорядковані основній меті твору – просвітити читача і спонукати його до дії. Кого ж бачив своїм читачем Лев Венгліньський?

Крім епіграфа, книжка містить посвяту: «*Wytrwałym pracownikiem wszystkich warstw i zawodów społeczeństwa polskiego z życzeniem: jedności myśli i działań, – poświęca autor*». (Витривалим працівникам

Професія завше постає через призму авторської оцінки – позитивної чи негативної. Домінантними засобами при цьому є епітети *щасливий* – *нещасливий*, відтак праця змальовується такою, що дає щастя в житті, сама є щастям або, навпаки, є джерелом нещастя.

У співах Годземби серед представників *усіх* верств польського суспільства, заявлених у посвяті до книжки, не змальовано лише професорів і політиків, а також робітників (за винятком гірників), що зайняті важкою, небезпечною, «нещасливою» працею. Тим часом у другій половині XIX століття робітничий клас у Польщі вже був. От де його справді не було, так це в Галичині. «На теренах, загарбаних Австрією, промисловість, загалом, обмежувалася – поза текстильною в околицях Бельсько-Бялої – добуванням сировини: у Цешинській Силезії – вугілля, у Величці – солі, в околицях Борислава – нафти... Сільськогосподарські господарства задовольняли потреби району, хоч і перебували у застої – не з'являлося ані нових машин, ані нових способів обробітку землі» [5; 206]. Тож автор не надто перебільшив, заявляючи, що його книжка – про «усі верстви і професії», але щодо «усієї Польщі», про об'єднання і визволення якої (з-під російського, австрійського та пруського загарбання) мріяв, він висловився некоректно, бо оспівав лише одну її частину, на той час окуповану Австрією.

Отже, поет склав пісні тільки від імені тих і для тих, кого добре пізнав у рідній галицькій стороні, у маленькому містечку, у панському дворі.

Часвиходу основного творчого доробку автора збігається з періодом розвитку в польській літературі стилю позитивізму, тож нічого дивного, що співи Годземби цілком уписуються в цей літературний канон. Пор.: «...Позитивісти відверто ставили перед літературою ідеал ужитковості. Мистецтво мало в живий спосіб ілюструвати істини, здобуті науковим розумом. Поезію можна толерувати лише коли вона ясна, зрозуміла, піддається логічному аналізу та має виховну цінність» [4; 328]. Усе це – і прикладний характер, і простота, й ілюстративність, і виховна спрямованість – риси, які повною мірою притаманні поезіям Льва Венгліньського, представленим у збірці «Пісні від праці та з бою». Як відомо, позитивізм був реакцією на суспільно-політичне життя тодішньої Польщі. Після поразки Січневого повстання 1863 року в Королівстві Польському – частині Польщі, загарбаній Росією, рештки автономії було ліквідовано, селянам дали землю, а шляхту, клір, інтелігенцію і міський середній клас піддано масовим депортаціям. Царський уряд наклав високі податки на маєтки, вдався до конфіскації майна тих, хто брав участь у повстанні; у школах було запроваджено російську мову, учнів карали за розмови

польською. Потрясіння від пережитого, зокрема від великої кількості жертв, що загинули в битвах чи на шибениці, спричинилося до ревізії постави так званого політичного романтизму. Молоді люди у Варшаві, які стали називати себе позитивістами, запозичили цю назву від позитивної філософії французького філософа Августа Комте, хоча за змістом їхні погляди більше відповідали філософії Г.Спенсера і Д.Мілля. Найбільш радикальні позитивістські видання «Przegląd Tygodniowy» і «Prawda» закликали покинути всі революційні мрії, оскільки самодостатність народу не спричиняється безпосередньо його незалежністю, а вимірюється його внеском в економіку й культуру. Тому головним обов'язком громадянина позитивісти вважали розвиток промисловості, торгівлі й освіти. Для позитивістів у літературі правда була тотожна з відображенням гармонійного руху людства до прогресу. І хоча в Галичині політична ситуація була дещо іншою, позитивістські ідеї поширилися й тут, зокрема серед консерваторів, які проголошували свою лояльність до династії Габсбургів, уважаючи повстання джерелом нещастя. Це, безперечно, вплинуло й на Льва Венглінського.

На нашу думку, прикладом позитивістичних поезій автора є вірш «Dumanie tkacza» [«Дума ткача»], що розпочинається оповіддю про давню історію людини й виникнення професії ткача. Оповідач – буцімто біля ткацького верстата – просвіщає нас у такий спосіб:

Skoro się człowiek z dobytkiem
 swym włóczył
 Poprzestał, z jednej – na świeżą wciąż
 paszę,
 I swe bydelko orania jął uczyć –
 Kielkować poczęło rzemiosło to
 nasze.
 Człek się osiedlił, poznawszy
 nasiona,
 Jakie z pożytkiem uprawiać wypadło,
 I z czasem dobywał z matki ziemi
 łona
 Ziarniste trawy na odzież i jadło.
 Tak miał na pokarm: pszenicę i żyto,
 I jęczmień i grykę, i owies, i proso.
 A gwoli okrycia się – rośl
 wyśmienitą:
 Len i konopie, które ścinał kosą.

Щойно людина з добром своїм
 кочувати
 Скінчила з одного на інше
 пасовисько
 Й узялася вчити свою худібку
 орати,
 Почало проростати і наше
 ремесло.
 Людина осіла, пізнавши насіння,
 Яке із користю можна розводити,
 Тож з лона землі почала добувати
 зернисті трави на одяг і їжу.
 Так мала на їжу пшеницю і жито,
 Ячмінь і гречку, овес і просо,
 А щоб заховатись – чудові
 рослини:
 Льон і коноплі, які косою зрізала.

Далі згадано про вовну, шовкопряда і прогрес у ткацькій справі в нові часи; оспівана необхідність виробів ткацтва для кожного, ткачі постають як охоронці здоров'я і цноти. Оповідач неприязно відгукується про фабрики, які служать, на його думку, надмірові й знищують скромність. У виспіві складається подяка ткачеві: «*Во skromny jego zarobek – uczciwy, / Bogactw nie zbiera, zgorszenia nie szerzy, I przeto spokojny, rad z siebie, szczęśliwy!...*» – як зазначалося, автор обов'язково оцінює професію за шкалою щаслива – нещаслива.

Є пісні, де переважає опис процесу роботи. Їх по праву можна назвати трудовими. Скажімо, «*Pieśń zmłocków*» докладно описує, як треба хлопцям стати з двох боків через три кроки, щоб краще бити – і бризне вбік і вниз зерно. Сказано, що солома піде на підстилку, з якої буде перегній – потрібна річ у господарстві. Висловлено міркування про те, що легше молотити – скошене чи зжате, дано вказівки перевернути стебла тощо. «*Pieśń zmłocków*» наслідує ритм молотьби: *Teraz w kupę i bić jeszcze, / Z dziesięć cerów jeszcze dać, / Póki bryzga i szeleszcze. / Teraz dosyć! Zmłocki stać!*» Праця молотників характеризується як важка, але приємна.

Вірш «*Pieśń zmłocków*» належить до самоперекладів поета. Україномовний варіант поезії надруковано у збірці «Звуки від наших сіл і нив» (т. II) під назвою «Думка молотників». Не всі строфи у корелятах однакові, зміст трохи варіюється.

Іншим прикладом самоперекладу є вірш «*Poddaństwo gospodarza*», в українському варіанті – «Сільського ґазди підданство». В обох поезіях зображено світ селянського ґазди як казкове царство, де ґазда – володар, а «підданство» для нього – тварини, збіжжя, земля. В українському тексті описано й ґаздівських ворогів: тхір, щури, мишва, кертиці, / половик, то черваке, / воробці то гусільниці, / хрущ та ворон, міль, вовке... тощо. У польському – про них забуто. А от думка про те, що піддані служать не лише своїм життям, а й смертю, повторена в обох: «*Jedne służą mi swem życiem, Swoją siłą, pracą swą, Lub za życia swem okryciem/ Inne tem, co śmiercią zwą*» – такою суворогою констатацією закінчується польський вірш.

Описуючи професії, поет робить екскурси в історію, та найчастіше не в давню – усього людства, а в сучасну йому, польську. Так, у пісні рибалки після опису морських чудовиськ йде паралелізм, як у народній співанці, про чудовиська польського суспільства: «*Gorszych poczwarań kraj / Nasz się stał, ach, lacki...*», – що далі розгортається у картину історичних наслідків:

Nad Wisłą, Pilicą i Narwią,
Gdzie Warta, Wkra,
Gdzie Proсна, Bug,
O przebóg!
Tam brzegi krwią polską się barwią,

Niemeński kraj
Wypełnia wróg
Z bożych sług.
Na dnie rzek tych – trupy tam!
Ciała braci naszej.
Czy ż, o łódzko, można nam
Pływać po krwi laszej?
(«Łódzianka rybacza»).

Над Віслою, Пілицею, Нарвою,
Де Варта, Вкра,
Де Просна, Буг,
О Боже!
Там береги червонить польською
кров'ю,
Німанський край
Заповнив ворог
Із Божих слуг.
На дні тих рік – там трупи!
Тіла братів наших,
Чи ж можна, човне, нам
Плавати по крові ляхів?
(«Рибацька баркарола»).

У «Пісні ключниці», після докладного опису всіх клопотів і обов'язків на цій посаді (роботу віднесено до важких і нещасливих), присутні ремінісценції з історії польської аристократії. Згадано низку прізвищ шляхетських родів, які проминули, занепали, були знищені ворогом.

Sławnych wodzów potomkowie
W służbie Niemców i Moskali.
Co sąd boży na to powie?
Imię, pamięć ich skalali.

Славних вождів потомки
На службі німців і москалів.
Що Божий суд на це скаже?
Ім'я, пам'ять їхню забруднили.

Відтак ключниця висловлює сумну мораль:

Głucho w zamkach ponad Wartą,
Ponad Bugiem, Wisłą, Niemnem.
Toż i służyć już nie warto
W tem pustkowiu smutnem, ciemnem.

Глухо в замках понад Вартою,
Понад Бугом, Віслою, Німаном.
Той служити вже не варто,
У цій пустці, сумній, темній.

Утім, поезію завершено сподіваннями, що Бог дозволить позбутися ярма назавжди.

Роздуми щодо кращої долі людського суспільства представлені в пісні пасічника – однієї з наймиліших професій, за шкалою автора. Бджоли сприймаються як ідеал організації спільноти, зразок ладу. Вони, на думку автора, навчають порядку, закону, послуху і пошани до старших, працьовитості, родинної злагоди. Симптоматично, що в

цьому тексті автор називає бджолу позитивісткою через те, що вона літає лише на корисні квіти.

Подібні зіставлення: робота – суспільство, – містяться і в «Пісні мулярів». Чи є в ній натяки на масонів (адже це відомий їхній символ), сказати не беремося. Утім, метафоричні висловлювання про цих робітників цілком можуть містити й такі приховані конотації, пор.:

Otóż bracia i rodacy
Od Bałtyku aż po Lwów –
Murarz wzywa was do pracy,
Posłuchajcie jego słów.

Отже, браття й співвітчизники
Від Балтики аж по Львів –
Муляр кличе вас до праці,
Послухайте його слів.

У пісні йдеться про те, що треба збудувати новий дім Польщі, для якого поки що бракує фундаменту. «A podstawą tą oświata, Bez niej trupem, halną lud». Отже, згідно з ідеями позитивізму, основним джерелом прогресу є освіта (у студентських піснях освіту названо найбільшим скарбом у світі!). В аналізованому вірші співець закликає поляків до єдності, тільки тоді світ назве Польщу раєм. Варто звернути увагу, що спершу в піснях застосовано простіший художній прийом – паралелізм професійних реалій із суспільним життям, а в наступних текстах відбувається ускладнення образності і звернення до метафорики. Такі прийоми використано в тексті «Гончар і бондар», де польський народ порівняли з глиною, яка спочатку є м'якою. Гнучким, як глина, зазначає автор, був і поляк; упродовж віків він терпів утиски з усіх сторін, допомагав усім, воював за інших. І хоча випробовування вогнем (уживає знову гончарського денотату) відбувалося не раз, але польський народ не набув іще гарту. Сибір, вигнання, тортури додали полякам «останньої глазури»:

Bóg piecem był laszym,   Бог піччю був ляською,
Wróg zdunem był naszym,   Ворог – гончарем нашим,
Piekielny zaś los   Відтак пекельна доля
Dał dźwięk nam i głos.   Дала нам гук і голос.

Від імені коваля народ порівнюється з ковальськими знаряддями праці. Довго поляк молотом був, ворогів бив. Потім країну роздерли вороги, а відтак: «Nas w kowadło zmienił Bóg. Trzech kowali silnym młotem Bić nas jęli – świat wie o tym». Насамкінець звучить цілком пролетарський лозунг – перекувати молоти на ковадла.

У «Пісні бондаря» (щасливого у своїй професії) названо ідеал його роботи – щільність, єдність. Спершу мається на увазі деревина

як матеріал бондарських виробів, потім ознака переноситься на суспільство: «W naczynie, ach, jedno niech zbije się lud, Aż wtedy żądany nam stanie się cud». Та сама ознака єдності, але вже ниток у мотузці, знову предикуюється суспільству в метафорі, використаній у «Пісні мотузника»: «Skręć że słabiznę choć jaką by nikłą, Stawi ci opór, ma siłę niezwykłą». Відтак мотузник закликає поєднати сили польського народу для перемоги. І дротяр, який ремонтує керамічні вироби, сприймає Польщу, як глечик, розбитий на три частини: Łakome z go śmiałki / W trzy stłukły kawałki. Він закликає поєднати друзки в одне ціле.

Завершує ремісничі пісні (pieśni warsztatowe) підсумкова пісня, де також висловлюється переконання, що роздерте буде склеєне, а приліплене до чужорідного – відірвано. Ось така нехитромудра метафорика, метонімічно породжена описуваними реаліями, покликана була, відповідно до обраного канону, образно просвітити читача і спонукати до дії. У завершальній строфі вірша в такому дусі поет і висловлюється:

Pracą ciągną, dłonią, głową,	Працею постійною рук і голови,
I oczyma i plecami,	Очима і плечима
Przyśpieszajmy erę nową.	Наближаймо еру нову,
Bóg też pewnie będzie z nami.	Бог теж, певно, буде з нами.

Цікаво, що до історичних аналогій автор звертається не лише в поезіях, а й у допоміжних до них елементах – примітках. Скажімо, у примітці до пісні гончаря детально висвітлено події гайдамаччини 1768 р., які виявляється, були спровоковані Москвою¹⁶. Про політику, проваджену царським московським урядом у сучасній для автора Польщі, йдеться у «Думах пасічника», де викладено історію чоловіка, який після розгрому Січневого повстання (як припускаємо, бо сказано лише, що сурма покликала молодь до бою) опинився у Росії, де довелося прожити довгі роки. Там познайомився з московськими методами упокорення поляків:

«Zgnieść ich, zniszczyć!» – ciągle hasło, «Розчавити, знищити!» - їх гасло

¹⁶ У примітці автор, зокрема, пише: «*Humani, Zwinogrodka, Łysianka, Smiła, Hajsyn i wiele innych miejscowości na Ukrainie krwią się zalały od nożów hajdamackich, poświęconych i rozdanych przez ludożercze duchowieństwo moskiewskie. Podły służalec Potockiego, dziedzica Humaniszczyzny, Gonta i drugi herszt Maxym Żeleźniak, na czele hajdamaczyzny rozbestwionej a poduszczonej i obietnicami zachęczonej – na rozkaz Katarzyny II najohydniejszych dopuściwszy się zbrodni dla oka świata przez tę że samą Moskwę, co ich do tego popchnęła, zdradzeni haniebnie: jako przykład wiecznie się powtarzający, a skłonnych do zdrady nigdy nauczyć nie nie zdolny, że Moskwa dokonawszy swego z pomocą zdrajców, najbezzeczniej się im odwdzięcza... Moskwa... zdradzieckim sposobem ich wszystkich pochwytała, skuto ich i na srogie oddano męki, za karę niby, aby z siebie przed światem odpowiedzialność zrzucić» [6; 399].*

Niechaj nie trwa w swym uporze.	Хай не буде він упертий,
Niech nie będzie wciąż zawziętym,	Хай не буде все завзятий,
Niech się spodli, niech się zrzecze	Хай спідліє, хай зречеться
Co mu świętym, co najświętrzem,	Всього, що є найсвятішим.
Krew niech zmrozi, co go piecze,	Хай свою кров охолодить,
Niech porzuci swe marzenia,	Мрії всі свої залишить,
Niech się zdrajca stanie przodków...	Зрадником хай стане предків...

Історичний аспект книжки Л. Венглінського «Пісні від праці та з бою» є вельми відчутним і важливим для її змісту і форми.

Примітки, звісно, містять не лише історичні розвідки, як у випадку викладу історії гайдамаччини, а й інші пояснення. Так, до пісні опришків містяться культурологічні відомості про те, що гуцули завше врожать на зозулі і на ярому житі. Залишки язичницьких вірувань і магічних практик серед галицького люду відображено також у пісні ключниці, яка, окрім різних господарських справ, має бути трохи відьмою: «Umieć czary, różne wróżby, / Grad rozpedzić, zakłąć chmury, / Grom odwracać gdzieś na góry...».

Серед характерних рис вдачі гірського люду, зображеного у гуцульських піснях, названо їхню чесність, порядність, доброту: «W świecie gór / Od podłości – chiński mur... Bo tu wnuk – czym był i dziad, Idzie w swych praojców ślad» («Pieśni górala»). Персонажі пісень Годземби майже всі закохані у природу й надають перевагу спілкуванню з натурою, а не з людьми. У рецензії на першу українську книжку Льва Венглінського критик Б. Дідицький [2] закидав їй «дикість»: мовляв, заздрити пташиній долі, мати душу сови – неестетично, восхваляти півня – ображає почуття пристойності. Таким образотворенням у «Піснях від праці та з бою» автор не захоплюється, однак і в цій збірці вона наявна: персонаж рільничих пісень заздрить волам у тому, що вони щасливіші, бо не знають людського пекла – душевних страждань («Do wołów»): «Rdza tęsknoty was nie trawi. Dni nie zagoryczy, Przykry los nie ćwicz, Ani oka nie oławia». Аналізуючи картину світу, закодовану у творах Льва Венглінського, помічаємо, що підлість, підступність, захланність він сприймає як риси, набуті людиною, далекі від її первісної натури: «Lecz z ludźmi większa stokroć zgryzota, / Niżli z naturą: bez namiętności, / Tu prawo rządu, tam zawiść miota, / Duma i chciwość i podstęp gości» («Pieśni ogrodnika»).

У кожній, оспіваній автором праці, названо як її гарні сторони, так і недоліки, скажімо, теслю засмучує думка про гріб, коваля – про зброю тиранів, садівникові дошкуляють часом комахи й робаки. І навпаки, у

важких професіях (а таких менше представлено у добірці, у порівнянні зі щасливими) – знаходить дешицу хорошого. Так, у ключниці є трохи спокою довгими зимовими вечорами, а в гробаря – час на філософське відсторонення і роздуми над законами світу й засвіту:

Co się z duchem tym się dzieje,
 Co z powłoki swej ucieka?
 Czy się tam gdzieś znów obleka
 W jakie ciało? Czy rozwieje?
 Czy się w ogół jaki zleje,
 Jako w morzu tonie rzeka?

Що діється з тим духом,
 Який зі своєї оболонки тікає?
 Чи він знову вдягається десь там
 У якесь тіло? Чи розвівається?
 Чи у якийсь загал зливається,
 Як у морі тоне ріка?

Якщо образ раю постає під час змалювання роботи бджоляра, садівника чи представників інших «приємних» професій, то образ пекла (або його ознаки), відповідно, трапляється серед описів реалій гірника, ключниці, дворака, вояка.

Ціла низка вояцьких пісень, уміщених наприкінці книжки, нагадують за стилем народні, в які вкладено переживання рекрута і його матері. Пісня ««Ojczyzna nasza» powozacieżnego» вирізняється своїм богоборством. У ній вояк молиться, перефразовуючи молитву Господню, докоряючи Всевишньому: я не просив у тебе «будь неволя моя», не просив ніколи солдатського хліба, я не просив вина без причини, – отже, не від лукавого просить визволити, а від війська. Серед солдатських пісень, сповнених смутку, страху й плачів, вражає текст «Perswazyja wojaka», де на зміну жалям приходить настрої примирення із ситуацією і спокійно говориться про смерть: «Pociesz się przysłowiem, / Że śmierć, jak i żona, / Już z góry, od Boga / Nam jest przeznaczona».

Завершують книжку співи друкарів – професії, вельми корисної для просвіти народу і не позбавленої приємного, а затим ідуть додатки до студентських пісень. Чи випадково забув про них автор, чи навмисне відсилає читача до початку збірки, де майстерно, з гумором змальовано безтурботність, веселість учнівського і студентського часу, пор: «Так рости, як в лузі квіти, / Жити, як у небі птах, / Байдики щоденно бити, / Крім уроків та розваг, / Геть нічим не перейматись?..» (Зазначимо принагідно, що хоча польська мова й не надто змінилася з середини ХІХ століття до наших днів, однак усе ж змінилася. Цікавим прикладом зрушень у значеннях слів є перипетії з семантикою учнівської лексики. У часи, коли писав Лев Венглінський, student означало – учень середньої школи, молодший школяр звався – żak, а студент був – akademik!) Як би там не трапилось, а студентські пісні неначе знову відсилають читача

до основної ідеї книжки щодо найбільшого скарбу в житті – освіти, яку здобувати часом нелегко, але водночас приємно й корисно.

На завершення хочемо вказати на авторський підхід до трактування людських професій, людської праці, який притаманний українській ментальності загалом (що підкреслює його «русинські» корені), а найяскравіше представлений у філософії Григорія Сковороди. Як відомо, у своєму розумінні щастя український філософ не зводить людську природу до примітивного споживання й користі. Сутність чесного життя й чистої совісті він пов'язує з трудовою діяльністю людини, яка має бути «сродственной» – відповідати особливостям характеру та уподобанням, а інакше – Божому покликанню. У Г. Сковороди праця – не обов'язок, не борг, не примус (як і нині це прийнято у західному суспільстві), а навпаки – вільний потяг людини. Саме таке бачення основного героя збірки – праці, яка має приносити щастя людині – реконструюємо із пісень Годземби, попри те, що прізвища Григорія Савовича чи згадок щодо його філософських поглядів у Л. Венглінського не знаходимо. Натомість помічаємо, окрім спільності загального бачення, також спільні нюанси – вдовольнятися малим, радіти від спілкування з природою, жити чесно.

Польськомовна збірка «Pieśni od znoju i z boju» Льва Венглінського передовсім є просвітницькою, для сучасного читача вона може бути цікава своїми історичними та етнографічними аспектами.

Література

1. Кирчів Р. Мовою українського народу // Українською музою натхненні (Польські поети, які писали українською мовою). – К.: Рад. письменник, 1971.
2. Отечественный сборник. – № 7. – Відень, 1859.
3. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 47. – С.630-631.
4. Miłosz Cz. Historia literatury polskiej. – Kraków: Znak, 1999.
5. Dydkowska A., Źaryn J., Źaryn M. Polskie dzieje. – Warszawa: PWN, 1994.
6. Pienia Godziemby. Pieśni od znoju i z boju. – Kraków, 1885.